

ШИНЭ КАНТАЧ ЭРХ ЗҮЙН ФИЛОСОФИ

Х.Сэлэнгэ - МУИС-ийн ХЗС-ийн багш, доктор

Түлхүүр үг: эрх зүйн санаа, хүсэл зориг, шударга ёс, эрх зүйт хууль, эрх зүйн бус хууль

Товч утга: Эрх сэтгэлгээний хөгжилд онол – арга зүйн хувьд шинэчлэлийг хийсэн шинэкантын эрх зүйн философийн онол, арга зүйн асуудлыг авч үзлээ. Шинэкантач эрх зүйн философи нь Германы сонгодог философичдын үзэл санаанд тулгуурлан эрх зүйг зөвхөн хэлбэрийн талаас бус, мөн эрх зүйн агуулгыг байх ёстой зүйлийн хүрээнд априор түвшинд судлан, эрх зүйн үнэт зүйлтэй холбон, эрх зүйт болон эрх зүйн бус хуулийн ялгааг гаргасанаараа эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжлийн шинэ үе шатыг бий болгосон билээ. Мөн эрх зүй, эдийн засгийн хамаарлыг судлан, нийгэмд гүйцэтгэх эрх зүйн үүргийг тодорхойлж өгсөн юм. Энэхүү философи нь эрх зүйн үнэт зүйлийг тодорхойлон гаргаснаараа хууль зүйн шинжлэх ухааныг формализмаас ангижруулах, үнэт зүйлийн онолыг хөгжүүлэх үндэс суурийг тавьсан юм.

Германы сонгодог философийг үндэслэгч И.Кантын материализм, идеализмын аль алинд хальтирч байсан дуализмыг арилгах үүднээс XIX зууны II хагаст Германд шинэкантач философи үүссэн нь нийгмийн сэтгэлгээнд, ялангуяа эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжилд ихээхэн нөлөөлсөн юм.

Шинэкантач эрх зүйн философи нь эрх зүйн түүхэн онол, хууль зүйн позитивизм, марксизмыг шүүмжлэн гарч ирж, XIX зууны II хагаст Германд, төдийгүй Европын эрх зүйн сэтгэлгээнд ноёрхож байсан билээ.

Арга зүйн үүднээс шинэкантач эрх зүйн философи нь И.Кантын материализм руу хальтирч байсан дуализмыг шүүмжилж, танин мэдэхүйн судлагдахуун бол объектив ахуй бус, харин субъектив ахуй хэмээн үзэж байв. Өөрөөр хэлбэл, танин мэдэхүйн судлах зүйл нь хүний сэтгэхүйн үр дүнд бүтээгддэг⁹¹ гэж үзсэн. Шинэкантач эрх зүйн философийн гүн ухааны үндэс нь субъектив идеализм юм.

Шинэкантач эрх зүйн философи нь байгаль, нийгмийн шинжлэх ухааныг сөргүүлэн тавьж байлаа⁹². Байгаль бол шалтгаан үр дагаврын нийлбэр. Байгальд аливаа өөрчлөлт нь өмнөх өөрчлөлтийн үр дагавар байдаг. Иймд байгалийн шинжлэх ухаан нь учир шалтгааны хуулинд үндэслэгддэг. Харин нийгэм бол хүний хүсэл зоригийн биелэл юм. Нийгмийн шинжлэх ухаан нь зүй ёсны хуулинд үндэслэгдэх ёстой хэмээн үзэж байв.

Нийгмийн үзэгдэл болох төр, эрх зүй нь хүний хүсэл зориг гэсэн априор шинжтэй зорилгыг өөртөө багтаадаг тул учир шалтгааны хуулинд захирагддаггүй. Төр, эрх зүй нь нийгмийн шинжлэх ухаанд хамаарагдах бөгөөд байх ёстой зүйлийн хүрээнд, априор түвшинд судлагдана хэмээн үзжээ.

Шинэкантач эрх зүйн философи нь:

- Маргбургын чиг хандлага – Р. Штаммлер, Г. Коген
- Бадены буюу Фрейбургын чиг хандлага – Г.Радбрух, Г.Риккерт, В. Виндельбанд гэсэн 2 гол чиг хандлагад хуваагдаж байв.

⁹¹ Под,ред. В.С.Нерсисянца. История политических и правовых учений. М.1988. стр-603

⁹² Орчин Үед экосоциосистемын онолын Үүднээс байгаль, нийгмийн шинжлэх ухааныг сөргүүлэн тавихыг больсон билээ.

Шинэкантач эрх зүйн философийн Маргбургын чиг хандлагын гол төлөөлөгч нь Рудольф фон Штаммлер (1856-1938) юм.

Маргбургийн чиг хандлагынхан үзэхдээ аливаа хүн санаа зорилгоо ухамсарлана гэдэг нь цэвэр хүсэл /Р.Штаммлер/, хүсэл зоригийн /Г.Коген/ илрэл юм. Хүний санаа зорилгыг хэрэгжүүлэх онцгой арга бол эрх зүй. Эрх зүй нь хүний “хүсэл”⁹³ /Р.Штаммлер/, “хүсэл зориг”-ийн /Г.Коген/ формаль шинж юм. Иймд Р.Штаммлерийн үзлээр эрх зүй нь сэтгэхүйн ертөнцөд хамаарагдах бөгөөд байх ёстой зүйлийн хүрээнд, априор түвшинд судлагдана. Эрх зүй нь ёс суртахуун, зан заншил, шашны гэсэн нийгмийн бусад хэм хэмжээнээс албадлагын шинжээрээ ялгаатай байдаг бөгөөд “Эрх зүй бол үл зөрчигдөх, заавал биелүүлэх хүсэл”⁹⁴ юм.

Р. Штаммлер нь эрх зүйн ойлголт, эрх зүйн санааг ялгаж зааглан авч үзсэн. Эрх зүйн санаа нь позитив эрх зүйд үнэлэлт өгөх шалгуур болохын хувьд жам ёсны эрхийн нэгэн адил үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

Дур зорго нь ихэнхдээ зан үйлийн ёс журмуудтай хөрш зэргэлдээ оршин байдаг учраас соёл иргэншилд хүрсэн хүмүүс байх ёстой хэм хэмжээг төгс боловсроогүй ахуйгаас гарган авах боломжгүй байдаг. Иймд байх ёстой зан үйлийн ёс журам нь ахуйгаас бус, харин байх ёстой хэм хэмжээнээс бий болно гэж үзсэн. Энэхүү үзэл санаа нь XX зуунд шинэчлэгдсэн позитивизм, юснатурализмын философи сэтгэлгээний хөгжлийн үндэс болсон.

Р. Штаммлер нь XX зуунд анх удаа “хууль яагаад эрх зүй вэ?”, хууль тогтоогч яагаад дур зорго төдийгүй, “зөв”, “үнэн” эрх зүйг тогтоох чадвартай вэ?, “үнэн, зөв эрх зүй” гэж юу вэ? гэсэн асуудлыг дэвшүүлсэнээрээ жам ёсны эрхийн онол сэргэн мандахад нөлөөлсөн. Гэхдээ Р. Штаммлерын үзэл санаа нь эрх зүйн танин мэдэхүйн хувьд жам ёсны эрхийн онолоос зарчмын өөр ялгаатай төдийгүй, түүний эсрэг байсан юм. Тэрээр жам ёсны эрхийг үгүйсгэж, позитив эрхийн зэрэгцээ онцгой төгс эрх гэж үгүй. Учир нь эрх зүй байнга өөрчлөгдөж байдаг бөгөөд хэзээ ч эрх зүй төгс боловсруулагдаж чаддаггүй хэмээн үзсэн байна. Иймд позитив эрхийн үндэс, шалгуур нь эрх зүйн санаа гэж үзжээ.

Р. Штаммлер эрх зүйн зохистой /позитивность/ байдлыг хууль тогтоогчоос тогтоогдоно гэдгээс илүүтэй, харин хууль тогтоогдохдоо дур зоргоор бус, “зөв” тогтоогддог гэж үздэгийг олж харсан явдал юм.

Р. Штаммлерын дээрхи тавьсан асуултандаа хариулсан хариулт маш энгийн байсан бөгөөд энэ нь “эрх зүйн ямар нэгэн зарчим”, эсвэл “эрх зүйн санаа”, эсвэл “шударга ёс” оршдог гэсэн хариулт байлаа. Хууль тогтоогч эрх зүйг бүтээхдээ энэхүү зарчмыг удирдлага болгохыг эрмэлзэнэ. Иймд хууль тогтоогч эрх зүйн шийдвэрийг “зөв” гаргах чадвартай хэмээн үзсэн байна.

Р. Штаммлер эрх зүйн зарчмыг цэвэр формаль шинжтэй, өөрөөр хэлбэл хууль тогтооход агуулгын шалгуур үнэлэмжийг өгөхгүй, харин эрх зүйн тухай эрэгцүүлэх нэгдмэл формаль арга байж болох юм гэж үзсэн⁹⁵. Энэхүү аргын утга санаа нь эрх

⁹³ Р.Штаммлер нь “эрх зүйн хүсэл” гэдгийг сэтгэл зүйн утгаар бус, харин сэтгэхүйн “цэвэр хэлбэр” гэсэн утгаар авч үзсэн бөгөөд Г. Когений “хүсэл зориг”-той үзэл санааны зөрөөгүй байсан юм.

⁹⁴ Под.ред. В.С.Нерсисянца. История политических и правовых учений.М.1988. стр-604

⁹⁵ Отв.ред. В.С. Нерсисянца. История политических и правовых учений XXв. М. 1995. стр.118

чөлөөний ойлголтоор илрэн гардаг. Эрх зүй бол “заавал биелүүлэх хүсэл”, харин эрх зүйн нэгдэл бол “чөлөөт хүсэл зоригтой хүмүүсийн нэгдэл”. Эрх зүйн нэгдлийг бүх нийтийн эрх чөлөөний хуулийн үүднээс нэг субъектийн дур зорго, нөгөө субъектийн дур зорготой нийцэх зохицол хэмээн үздэг И.Кантын зайлшгүй дагаж мөрдөх хэм хэмжээний дагуу /категорический императив/ Р. Штаммлер нь эрх зүйн хүсэл гэдэг бол бүдүүлэг дур зорго бус, харин бусад хүмүүсийн чөлөөт хүсэлтэй нийцсэн “хүсэл” юм⁹⁶ гэжээ.

Эрх зүйн санаа, эрх зүйн зарчим нь чөлөөт хүсэл зоригтой хүмүүсийн нэгдлийг устгах бус, харин шударга “хүсэл” байна. Иймд шударга ёс нь хүмүүсийн мөнхийн хүсэл эрмэлзлэл. Дур зорго бус, эрх зүйн санааг удирдлага болгосноор байх ёстой “үнэн” эрх зүйд тэмүүлнэ. Эрх зүйн хэм хэмжээ идеалд ойртох албадлагын хүчийг агуулж, зөв эрх зүйг мөрдөхөөс зайлсхийж болохгүй. Төгс эрх зүйд хүрэхийг эрмэлзэх ёстой боловч түүнд бүрэн хүрч чадахгүй гэж үзсэн.

Гэвч Р. Штаммлер нь хууль тогтоох явц дахь дур зорго, эрх зүйг ялгах шалгуурын тухай асуултанд хариулт өгөөгүй орхисон.

Ийнхүү Р. Штаммлер нь эрх зүйн үндсийг материаллаг харилцаа, материаллаг ашиг сонирхол бус, харин эрх зүйн санаа буюу хийсвэр ерөнхий зарчим хэмээн үзсэнээрээ марксист эрх зүйн философийн эсрэг үзэл санааг гаргасан юм.

Р. Штаммлер нь ёс суртахуун, эрх зүйн ялгааг гүнзгийрүүлэн, ёс суртахууны хэм хэмжээ, шаардлага нь бие хүний дотоод амьдралд хамаарагддаг бол эрх зүй нь хүмүүсийн гадаад харилцааг зохицуулдаг хэмээн үзэж, эрх зүйг нийгмийн шинжтэй болохыг үгүйсгээгүй боловч, эрх зүйг эдийн засгийн харилцаанаас хамааралгүй хэмээн үзэж, марксист эрх зүйн философийн эсрэг⁹⁷ үзэл санааг гаргасан байна.

Р. Штаммлер үзэхдээ: нийгэм нь нийгмийн харилцааг зохицуулж байгаа хэлбэр буюу эрх зүй, зохицуулагдаж байгаа матер буюу эдийн засаг гэсэн хоёр хэсэгт хуваагддаг. Эрх зүй, эдийн засаг хоёр нь хоорондоо генетик холбоогүй, харин априор логик байдлаар холбогдсон. Эрх зүйгээс шалтгаалж эдийн засгийн хөгжил тодорхойлогддог. Гэхдээ эрх зүйг эдийн засагтай холбохдоо материйн гадаад бүрхэвч мэт ойлгож болохгүй. Өөрөөр хэлбэл вино аягалсан стакан гэж ойлгож болохгүй. Харин эрх зүй нь нийгмийн материаллаг амьдралын үзэл сэтгэлгээнд логик шалтгаалсан элемент юм. Эдийн засгийг эрх зүй буюу хэлбэрээс шалтгаалах хоёрдогч элемент гэж үзсэн байна. Иймд материаллаг эдийн засгийн харилцаа эрх зүйг тодорхойлохгүй, харин эрх зүй эдийн засгийн харилцааг тодорхойлно. Эрх зүй материаллаг харилцааг тодорхойлдог учраас эдийн засгийн өмнө хариуцлага хүлээх ёстой гэж үзжээ. Энэхүү үзэл санааг үгүйсгэх аргагүй юм. Тухайлбал, 1990-ээд оны эхэн үед Польш улс эдийн засгийн хөгжлийг сайжруулах үүднээс импортын татварыг тэглэсэний үр дүнд импорт, нийлүүлэлт өсөн, үйлдвэрлэл хөгжиж, эрэлт хэрэгцээ тогтворжин, эдийн засаг хөгжих үндсийг тавьсан юм. Үүний нэгэн адил 1996 онд Монгол Улсын эдийн засгийн инфляци хоёр оронтой тоонд хүрч, хямралтай байсан үед Засгийн Газраас импортын татварыг тэглэх асуудлыг оруулж, хуульчилж өгсөнөөр инфляцийг нэг оронтой тоонд хүртэл бууруулсан сайн үр дагаврыг бий болгосон билээ.

⁹⁶ Stammler R. Die Lehre von dem richtigen Rechte. Berlin. 1902 (2AufI, 1926)

⁹⁷ Марксист эрх зүйн философи нь эрх зүйг эдийн засгийн суурийн шалтгаан биш, үр дагавар, эдийн засгаас шалтгаалж эрх зүй үүсдэг гэж үздэг.

Ийнхүү Р. Штаммлер: “хүмүүсийн нийгмийн амьдралын зүй тогтол бол эрх зүйн хөгжлийн зүй тогтол”⁹⁸ хэмээн үзэж, эрх зүйн хөгжлөөс нийгмийн хөгжлийн зүй тогтол шалтгаална гэж эрх зүйн нийгэмд гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлж өгсөн байна.

Бадены буюу Фрейбургийн чиг хандлага нь шинэкантач эрх зүйн философийн хувьд мөн л байгаль, нийгмийн шинжлэх ухааныг сөргүүлэн тавьж байв. Байгалийн хууль бол хүний хүсэл зоригоос гадуур, зайлшгүйн хууль. Харин нийгмийн хууль нь зан суртахуун, эрх зүй, ёс суртахуун гэсэн 3 түвшинг дамжин хөгждөг гэж үзсэн.

Фрейбургийн чиг хандлага чиг хандлагын гол төлөөлөгч Г.Радбрух (1878-1949) юм. Түүний үзлээр эрх зүйн априор санааны үүднээс эрх зүйг ойлгох ёстой бөгөөд энэ нь эрх зүйн зорилгыг тодорхойлж өгдөг. Эрх зүйн априор санаа нь өөрийн дотоод агуулгадаа эрх зүйн тогтвортой чанар, тодорхой зорилго, шударга ёс гэсэн үнэт зүйлийн шинжтэй 3 элементийг агуулдаг байна. Энэ чиг хандлага нь эрх зүйг анх удаа эрх зүйн үнэт зүйлтэй холбож, “эрх зүй бол үнэт зүйлтэй холбогдсон бодит байдал” гэж үзсэн юм.

Эрх зүйн зорилго нь үнэт зүйлийг хэрэгжүүлэх явдал. Үнэт зүйлийн эрэгцүүлэл нь эргэн тойрон буй бодит байдал буюу объектив ахуйгаас бий болдоггүй. Харин дедуктив замаар бий болдог. Иймд эрх зүйн үнэт зүйл нь нийгмийн бүтэц, зөрчлөөс хамааралгүй юм.

Эрх зүйн хамгийн гол үнэт зүйл бол шударга ёс. Шударга ёс нь априор шинжтэй ойлголт. Эрх зүй өөрийн зорилгоороо шударга ёсонд үйлчилж байдаг. Хэрэв эрх зүй шударга ёсноос салчихвал “зохистой”, “зөв” эрх зүй байж чадахгүй. Иймд шударга ёсноос салсан эрх зүйгээс татгалзах ёстой гэж үзсэн. Энэ тухай “хэрэв хууль нь хүний эрхийг баталгаажуулахаас татгалзаж, шударга ёсыг үгүйсгэсэн бол тийм хуулиуд нь үйлчлэхгүй бөгөөд ард түмэн түүнийг дагаж мөрдөх шаардлагагүй юм. Энэ тохиолдолд хуульчид эрх зүйн бус хуулийн эрх зүйн шинжийг үгүйсгэх эр зоригтой байх ёстой” гэж Г.Радбрух тэмдэглэн хэлсэн байна⁹⁹. Германы сонгодог философич Гегель: “хууль тогтоох явцад эрх зүй нь агуулгаасаа гажих тохиолдол байдгийг хүлээн зөвшөөрч, эрх зүйн агуулгаас гажсан хууль бол эрх зүй биш”¹⁰⁰ хэмээн үзсэний дагуу нийгмийн амьдралд хүний эрхийг үгүйсгэж, эрх зүйн агуулгаасаа гажсан хуулиуд нилээдгүй гарч байсныг эрх зүйн өнгөрсөн түүх гэрчилнэ. Тэрчлэн 1992 оны МУ-ын Үндсэн Хуулиар хүний эрхийг баталгаажуулсан боловч, 2005 оны 1-р сарын 28-нд МУ –ын УИХ-аас батлагдсан “Улс төрийн намын тухай” хуулинд хүний итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, өөрийн үзэл бодлын үүднээс эвлэлдэн нэгдэх, сонгох сонгогдох эрхүүдийг ноцтой зөрчсөн “Нам үйл ажиллагаагаа зогсоосон, нэгдэх замаар өөрчлөн байгуулагдсан, түүнийг тараасан, түүнчлэн нам нэрээ өөрчилсөн бол тэдгээрийн бүтэн болон товчилсон нэрийг шинээр байгуулагдсан болон өөр бусад нам 24 жилийн турш дахин хэрэглэхийг хориглоно”/6.3/, “Нам үүсэн байгуулагдаж, Улсын Дээд Шүүхэд бүртгүүлсэнээс хойш 18 сарын дараа УИХ-ын болон аймаг, нийслэл, сум дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын сонгуульд оролцож болно”/8.6/ гэсэн заалтууд орсон байсан нь Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2005 оны 11-р сарын 14-ны 1/01 тогтоолоор хүчингүй болсон юм.

⁹⁸ Штаммлер Р. Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории. СПб. 1899. стр-169

⁹⁹ Radbruch G. Gesetzliches Unrecht und ubergesetzliches Recht (1946)//Radbruch G. Rechtsphilosophie. Heidelberg, 1983. S 336

¹⁰⁰ Ю.В.Тихонравов. Основы философии права. М. 1997. стр-455

Ийнхүү шинэкантач эрх зүйн философийн Фрейбургийн чиг хандлага нь анх удаа "эрх зүйт хууль", "эрх зүйн бус хууль"-ийн асуудлыг гарган тавьсанаараа онол, арга зүйн ихээхэн ач холбогдолтой байна.

Энэ чиг хандлага нь эрх зүйн агуулгыг үнэт зүйлтэй холбож, эрх зүйн үнэт зүйлийг хөгжүүлэн, эрх зүйт хуулийн үзэл санааг гаргасанаараа эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжлийн шинэ үе шатыг бий болгосон юм.

Дээрхи үзэл санааны үүднээс Г.Радбрух хууль зүйн позитивизмыг шүүмжлэн "хууль бол хууль" гэсэн энэхүү үзэл санаа нь төрөөс тогтоосон хууль тогтоомжийг сохроор дагаж мөрдөх хуульчдыг бэлтгэж байна. Энэ нь тоталитар төрийг хүлээн зөвшөөрч найр тавьж буй явдал хэмээн шүүмжилж, эрх зүйд шинэчлэл хийх хэрэгтэй байна гэж үзэж байлаа. Үүний тулд өмнөх олон зуун жил хөгжиж ирсэн өнгөрсөн үеийн эрх зүйн сэтгэлгээ рүү эргэн харах шаардлагатай гэж үзсэн¹⁰¹.

Шинэкантач эрх зүйн философи, шинэчлэгдсэн позитивизм, юснатурализм нь эрх зүйн танин мэдэхүйн хувьд зарчмын өөр ялгаатай ч, шинэкантач эрх зүйн философийн байгаа болон байх ёстойг сөргүүлэн тавьсан үзэл санаа нь Герман, Австрид шинэчлэгдсэн позитивизм үүсч, жам ёсны эрхийн онол сэргэн мандахад таатай нөхцлийг бүрдүүлсэн юм. Цаашилбал, шинэкантач эрх зүйн философи нь хууль зүйн шинжлэх ухааныг формализмаас ангижруулж, эрх зүйн сэтгэлгээнд үнэт зүйлийн онол хөгжих үндсийг бүрдүүлжээ.

Шинэкантач эрх зүйн философи нь эрх зүйн сэтгэлгээг шинжлэх ухааны үүднээс хөгжихөд үнэтэй хувь нэмрийг оруулсаны хувьд орчин үеийн эрх зүйн сэтгэлгээний онол арга зүйн үндэс байсаар байна.

New Kant's Legal Philosophy (resume)

I have studied the new Kant's Legal Philosophy that did remarkable theoretical-methodological renovation in the development of legal thoughts. A new stage in the development of the new Kant's Legal Philosophy was achieved through connecting law to legal values and revealing differences between juridical and non-juridical laws. The new Kant's Legal Philosophy defined the role of law in the society upon study of mutual dependence of the law and economics. This philosophy determined legal values which effected the separation of jurisprudence from the formalism and laid ground for the development of the legal theory.

¹⁰¹ Radbruch G. Gesetzliches Unrecht und ubergesetzliches Recht (1946)//Radbruch G. Rechtsphilosophie. Heidelberg, 1983. S 352

8. В.С. Нерсисянц. Философия права. М. 1997
9. Под. ред. В.С. Нерсисянца. История политических и правовых учений. М. 1988.
10. Ю.В. Тихонравов. Основы философии права. М. 1997
11. Отв. ред. В.С. Нерсисянц. История политических и правовых учений XXв. М. 1995
12. Под. ред. О.Г. Данильяна. Философия права. М. 2005
13. Штаммлер Р. Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории. СПб. 1899.
14. Интернетээс: Stammler R. Die Lehre von dem richtigen Rechte. Berlin. 1902 (2Aufл, 1926)
15. Интернетээс: Radbruch G. Gesetzliches Unrecht und ubergesetzliches Recht (1946)//Radbruch G. Rechtsphilosophie. Heidelberg, 1983.